

könyv
könyvtár
könyvtáros

1995
december

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1995. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

Andorka Rudolf: Az ország jövője – a könyvtár jövője	3
-h-r: Hogyan lássuk világunkat?	7
Levélváltás	9
Vajda Kornél: Nemzetközi szeminárium a könyvtári törvénykezésről	17
Katsányi Sándor: A valódi elvárások	21
Rózsa György: A Nemzetközi Bibliológiai Társaságról	26

Könyv

Szirtes Gábor: Tíz éves a pécsi Pannónia Könyvek	28
---	----

Extra Hungariam

Hegedűs Péter: Amerikai anziksz... ..	34
--	----

História

Rózsa György: Ahogy lehet(ett) 2.	46
---	----

Helyismeret

Müller Imréné: Helyismeret – soproni módra	49
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	54

A belső borítón Jozefka Antal grafikai szerepelnek

From the contents

Rudolf Andorka: The future of the country – the future of libraries (3);
Exchange of letters on the computerised services of the National Széchényi
Library (9);
Kornél Vajda: International seminar on library legislation (17).

Cikkeink szerzői

Andorka Rudolf akadémikus, egyetemi tanár; *Hegedűs Péter*, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank Közös Könyvtárának igazgatója; *Katsányi Sándor*, a FSZEK főosztályvezetője; *Müller Imréné*, a Soproni Városi Könyvtár igazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára főigazgatója; *Szirtes Gábor*, a Pannónia Könyvek sorozatszerkesztője

Szerkesztőbizottság:

Maurer Péter elnök

Csaba Gabriella, Domsa Károlyné, Poprády Géza, Tóthné Környei Márta

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 95.318

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Az ország jövője – a könyvtár jövője

„Összefogás a könyvtárakért” konferencia,
1995. okt. 9.

Közhelynek tűnik, mégis érdemes ismételten hangsúlyozni, hogy a modern – vagy a posztindusztriális – társadalmakban a tudás a legfontosabb termelőerővé vált, a gazdasági és társadalmi fejlődés elsősorban a társadalom tudásától, informáltságától, szociológiai szaknyelven kulturális tőkéjétől függ. Az egyéni életpálya sikeres vagy sikertelen volta is fokozottan függ az egyén iskolai végzettségétől, szakképzettségétől, műveltségétől, tudásától. Ezért vált stratégiai ágazattá az oktatás, azon belül a felsőoktatás, valamint a tudományos kutatás.

A tudományos kutatásnak, a felsőoktatásnak, szélesebb értelemben az értelmiségi tájékozottságnak és általában a műveltségnek fontos, szinte azt mondhatnám: legfontosabb segítői a könyvtárak. Ezért mondhatjuk, hogy az ország jövője nagy mértékben függ a könyvtárak jövőjétől. Jó és állandóan emelkedő színvonalú könyvtári szolgáltatások nélkül menthetetlenül lemaradunk az országok versenyében a 20. század végén és a 21. században.

Engedjék meg, hogy néhány szubjektív emlékekkel, gondolattal illusztráljam, hogy mit jelentettek számomra a könyvtárak eddigi életpályámon. Nem gondolom azonban, hogy példám kivételes lenne, sőt sok kollégámat és barátomat tudnám említeni, akik számára a könyvtárak látogatása ugyanolyan döntő jelentőségű volt.

Gimnáziumi tanulmányaim vége felé (1949-ben érettségiztem) alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy a politikai pályára nem vagyok alkalmas, erre az adott körülmények között nem is volt lehetőségem, ezért társadalomtudós szeretnék lenni. 1962-ig azonban a tudományokkal sem nagyon volt lehetőségem foglalkozni (bár közben esti hallgatóként elvégeztem az egyetemet), sőt azt mondhatnám, időnként kifejezetten tilos volt tudománnyal foglalkoznom. Katonai szolgálatom idején például elkobozták tőlem az olvasott (különben egy kommunista történetíró tollából származó) francia nyelvű történelemkönyvet. Ebben a 13 évben voltam munkás, kitelepített, munkaszolgálatos, rövid ideig rab, végül műszaki fordító, amikor napi 30 oldalt kellett lefordítanom, hogy elfogadható keresethez jussak.

Ebben az időszakban a könyvtárak voltak az a köldökszinór, amelyen keresztül a tudományokkal való kapcsolatot fenntarhattam, és amely így lehetővé tette, hogy az 1960-as években végül tudományos pályára léphessek. A könyvtárak tették lehetővé, hogy színvonalas külföldi tudományos könyveket és folyóiratokat olvassak, kövessem a nemzetközi szakirodalmat, egyáltalán értelmiséginek

érezhessem magam. Ezért – amikor csak tehettem – elmentem néhány órára könyvtárakba olvasni, könyveket kölcsönözni. Elsősorban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat, az Országgyűlési Könyvtárat, a KSH Könyvtárát és a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárát látogattam. A nehéz körülmények között is olyan szerencsém volt, hogy ezt megtehettem, mert munkaszolgálatos katonaidőm nagyrészt Budapesten töltöttem, továbbá többnyire két műszakban dolgoztam, úgyhogy vagy délelőtt, vagy délután órákat tölthettem könyvtárban.

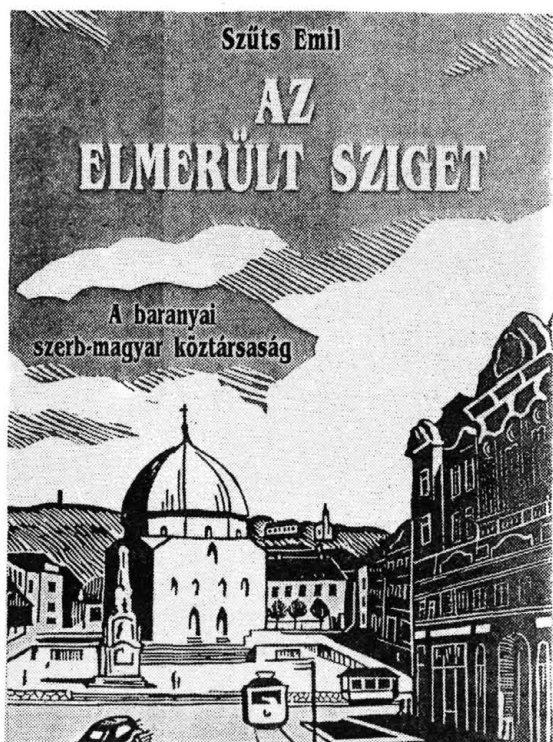
Nagy elismeréssel kell kijelentennem, hogy ezekben a legrosszabb években is hozzá lehetett jutni – némelykor némi furfanggal – jó könyvekhez, folyóiratokhoz, külföldi heti- és napilapokhoz az említett könyvtárakban. Egy apró anekdotával illusztrálom ezt. Az Országgyűlési Könyvtárban, az igen szép és kellemes olvasóterembe jártam éveken át az 1950-es évek közepén. Az olvasótermi olvasásra kikért könyveket mindig egy könyvtáros ellenőrizte, némelykor megkaptam, máskor nem kaptam meg a kért könyvet, amelyet azután félre lehetett tenni a következő könyvtárlátogatásig. Egy igen szép és szimpatikus könyvtáros hölgy, később azt hallottam, hogy Szerb Antal leánya, aki sajnos csak egy-két alkalommal volt olvasótermi szolgálatban, elmagyarázta nekem, hogy két „ellenőr” van, az egyik művelt, tájékozott és jóindulatú, a másik az ellenkezője. Ezért mindig akkor kérjek ki könyvet, amikor az előbbit látom szolgálatban állni. Ettől fogva akadály nélkül hozzájutottam a kért könyvekhez, olvashattam a legújabb nyugati társadalomtudományi műveket. Egyszóval hálás vagyok a magyarországi könyvtáraknak, könyvtárosoknak, hogy lehetővé tették, hogy a tudományos irodalommal kapcsolatban maradjak.

Ma is legszebb óráim, félnapjaim azok, amelyeket könyvtárban tölthetek. Külföldi utazásaim alkalmával mindig igyekszem egy fél napot felszabadítani arra, hogy bemenjek az egyetem vagy intézet könyvtárába és körülnézzek a könyvtárban, megnézzem a legújabb könyveket vagy átnézzem, hogy miből áll az állományuk azokon a területeken, ahol kutatásokat végzek.

Mára természetesen teljesen megváltoztak a könyvtárhasználatnak, a nemzetközi irodalomhoz való hozzájutásnak a feltételei. Nem csak arról van szó, hogy senki sem ellenőrzi politikai szempontok alapján, hogy az olvasó milyen könyvet kér ki. A könyvtárközi kölcsönzésen keresztül minden könyvhöz hozzájuthatunk, a nemzetközi információs hálózaton keresztül tudomást szerezhetünk minden külföldön megjelent munkáról. Valóban „virtuális világkönyvtárban” élünk.

Ma inkább ott látok problémát, hogy az olvasót meg kell tanítani a könyvtár használatára, a nemzetközi és hazai szakirodalom kezelésére.

A másik – sokkal akutabb – probléma azoknak a negatív hatásoknak a kivédése, amelyek az ország gazdasági nehézségeiből következően sújthatják idén és a következő néhány évben a könyvtárakat. Nem szükséges részletezni, hogy a nemzetközi fizetési mérleg jelenlegi hiányát le kell csökkenteni, hogy az ország külföldi eladósodásának növekedése megálljon és a GDP növekedésének megindulása után csökkenjen. Itt azonnal érdemes hozzátenni, hogy a külföldi eladósodás az 1970-es években indult el és az 1980-as évek közepén nőtt igen súlyosra. Az utolsó évekbeni adósság növekedés annak a következménye, hogy a korábban felvett adósságok kamatait és törlesztőrészeit kell fizetni és ez újabb és újabb kölcsönök felvételét teszi szükségessé. Utalnék azonban arra is, hogy

1990 óta lényegesen megnőtt az ország devizatar-taléka, tehát a negatívum növekedése korántsem olyan súlyos, mint az a bruttó adósságállomány növekedése alapján tűnik.

A könyvtárak jelenlegi nehéz helyzetét azonban nem közvetlenül a fizetési mérleg negatívuma, hanem a költségvetési hiány okozza. Hozzá kell tennem, hogy nem teljesen egyértelmű az az összefüggés, hogy nagyobb állami költségvetési hiány esetén hasonló arányban nő a fizetési mérleg negatívuma. Kétségtelen azonban, hogy az állami költségvetés hiánya jelenleg nagyobb a kívánatosnál, ezért csökkenteni kellene. Ennek következtében a kormányzat, pontosabban a

Pénzügyminisztérium minden módon csökkenteni kívánja a kiadásokat. Ezek között szerepel a könyvtárak támogatása is.

Elismerve a hiány csökkentésének kívánatosságát, nem hallgathatom el azt, hogy hosszabb távon végzetes következményekkel jár az, ha – a könnyebb ellenállás útját követve – azokat a kiadás tételeket csökkentik, amelyek nagyon nagy mértékben szolgálják a gazdaság és a társadalom perspektívikus fejlődését és a jelenlegi válságból való kiemelkedést. Engedjék meg, hogy itt ne csak a könyvtárügyet, hanem – mivel a BKE rektora és az Országos Tudományos Kutatási Alap elnöke vagyok – a felsőoktatást és a tudományos alapkutatót is megemlítssem.

Ezeknek tárgyalásával, remélem, azt érzékeltetem, hogy a könyvtárügyet a felsőoktatáshoz és a tudományos kutatáshoz hasonlóan fontosnak tartom a perspektívikus fejlődés szempontjából.

Az 1960-as évek óta szigoruló „zártszám” (numerus clausus) rendszer következtében, vagyis mert az Oktatási Minisztérium csak szigorúan meghatározott számú hallgató felvételét engedélyezte, az egyetemi és főiskolai hallgatók aránya a megfelelő életkorú népességen belül Magyarországon a legalacsonyabbak közé tartozott a fejlett országok között. A rendszerváltás után megindult számuk emelkedése. Az idei évtől azonban olyan súlyos pénzügyi megszorítások érték a felsőoktatási intézményeket, amelyek kétségessé teszik a felsőoktatás mennyiségi és minőségi fejlesztésének folytatását. Külön megemlíteném itt a tandíj beveze-

tésének aktuális kérdését. A tandíj bevezetésének örülni nem lehet, de elfogadható lenne a jelenlegi gazdasági nehézségek miatt, ha egyidejűleg bevezetett kompenzáló mechanizmusok, például a hallgatói hitel lehetővé tennék, hogy a rátermett fiatal emberek a családjuk anyagi helyzete miatt ne szoruljanak ki a felsőfokú oktatásból. Az ilyen mechanizmusokról azonban eddig – a korábbi ígéretek ellenére – nem gondoskodtak. Ezért a minimálisnál magasabb összegű tandíjak bevezetése igen súlyos társadalmi hátrányokkal járna.

A rendszerváltozás óta kevés olyan törvény, intézmény született meg, amely annyira egyértelműen előrelépést jelentett a nálunk gazdaságilag fejlettebb és régebbi demokratikus hagyományokkal rendelkező országok gyakorlata irányában, mint a független Országos Tudományos Kutatási Alap. Jelenleg kettős veszély fenyegeti az OTKA-t: 1. a kormányzat meg kívánja szüntetni a függetlenségét, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium költségvetésébe kívánja utalni, 2. az 1996-ra tervezett 1,4 milliárd forint költségvetési támogatás az 1991. évi támogatás reálértékének már alig egynegyede. Ebből nem lehet még a korábbi években elfogadott pályázatok 1996-ra eső ígért támogatását sem kifizetni, nem is beszélve arról, hogy az 1995-ben benyújtott pályázatok közül 1996 januárjában egyet sem tudunk elfogadni. Nem kell bizonyítanom, hogy a tudományos kutatásban nem lehet egy évet „kihagyni”, mert azokat a kutatókat és oktatókat, akiket alacsony fizetések miatt csak a kutatás lehetősége tart a pályán, és akik ennek hiányában külföldre vagy az üzleti életbe távoznak, többé aligha lehet a tudományos kutatás területére visszahozni.

Hasonlóképpen fontos a könyvtárak anyagi erőforrásainál is a folyamatosság. Teljesen nyilvánvaló ez a külföldi folyóiratok beszerzésénél. Néhány évfolyam kimaradása pótolhatatlan veszteséget jelent. Nem is beszélve arról, hogy a tudományos kutatások eredményességét jelentős mértékben azzal mérjük, hogy milyen külföldi publikációk születtek az adott kutatásból. Mármost ahhoz, hogy egy magyar szerző munkáját publikálásra elfogadják, ismernie kell a kérdéses folyóiratban megjelent publikációkat, különösen a legfrissebbeket. Ha pedig a kérdéses folyóirat friss évfolyamai nem elérhetők Magyarországon, akkor azokat aligha ismerheti naprakészen. Ugyanez áll a könyvekre is. A nemzetközi kutatással való lépéstartás alapfeltétele, hogy a magyar kutató ismerje a legújabb könyveket, amelyek a világban megjelentek.

A könyvtári munkának növekvő szerepe van az egyetemi oktatásban is. Az előadásoknak, szemináriumoknak egyre inkább az lesz a feladatuk, hogy eligazítsák az egyetemi hallgatót egyéni tanulmányaiban, a szakirodalom olvasásában, továbbá alkalmat adjanak az elolvasott szakirodalom megtárgyalására. Különösen érvényes ez a PhD képzésre.

Nagyon remélem, hogy ez a konferencia és rendezvénysorozat fel fogja hívni a figyelmet a könyvtárak fontosságára az egész gazdaság és társadalom számára. A társadalmi méretű összefogás és a könyvtárak közötti összefogás, együttműködés sokat segíthet abban, hogy elhárítsuk azokat a károkat, amelyeket a jelenlegi gazdasági nehézségek okozhatnak a magyar könyvtárügyben.

Andorka Rudolf

Hogyan lássuk világunkat?

Programok, tervek, törvénykezés, mozgalmak kapcsán különböző könyvtárfajtákat nevezünk meg. Így él tudatunkban a nemzeti, a közművelődési könyvtár, létezik egyetemi („felsőoktatási”), iskolai meg szakkönyvtár. Ezek különböző változatait is emlegetjük, mint tudományegyetemi, vagy városi, gimnáziumi stb. könyvtár. Újabban használjuk a közkönyvtár elnevezést is. Azt tanultuk, hogy ezek a könyvtártípusok vannak, a még érvényes törvény is ilyenekről tud. Egy meghatározott pontig elég jól elboldogulunk ezekkel a könyvtártípusokkal.

Lehetséges azonban, hogy a fenti tipológia bizonyos körülmények között már gondolkodásunk korlátjává válik.

*

Többdimenziós világban élünk. A fenti könyvtárfajták amúgy se tükröznek egységes felosztást, mert pl. egy egyetemi könyvtár is szakkönyvtár, meg nemzeti más esetben. A példák sorolhatók.

A könyvtári *rendszert valódi rendszerként* szemléljük, másként lehet látni őket.

A könyvtári rendszer fizikailag is megjelenik és adatátviteli vonalakkal összekapcsolt telephelyek, könyvtárak, intézmények együtteséből áll, a vonalhálózaton (vagy ennél akár fejlettebb technika révén) adatok, információk áramolnak egyik helyről a másikra. Az adatoknak ez a mozgása teljesen közömbös a fenti típusokra, ez

a működés nem igazodik a kodifikált könyvtárfajtákhoz, a tipológiától független áramlásról van szó. Általában pedig igaz, hogy a nagyobb könyvtárak többet nyújtanak, küldenek, a kisebbek többet kérnek és fogadnak, szintén könyvtárfajtától függetlenül. Ebben a másik metszetben nevezte el a könyvtárakat Csurgay Árpád találó analógiával „donor”-nak, „transzfer”-nek és „receptor”-nak. Ez egy másik dimenzió, ugyanazoknak a könyvtáraknak másfajta kategóriákba sorolása, azzal a pontosítással, hogy mindhárom státuszban az „inkább-kevésbé” jellemzi őket, azaz nem rögzített pozíciót, hanem egy tartományban elfoglalt helyet jelöl. (Az ún. Csurgay Bizottság jelentésében, az ún. „Előzetes rendszerterv”-ben nem ezek a kifejezések találhatók, hanem a magyar köznyelvhez közeli kifejezések, mint magintézmények, közvetítők és fogadó állomások.)

A koordináták másik világában pl. érthetővé válik az Egyesület nyílt levele a miniszterhez. Ebben a beszűkülés oldását javasolja azzal, hogy nemcsak „közkönyvtárak” léteznek, ám ezek sem működhetnek a rendszer egészének egészséges állapota nélkül.

Ennek az új dimenzióknak a tudatosítása több következménnyel jár.

1. Először, nem teszi fölöslegessé a klasszikus tipológiát, hanem kiegészíti és azt a kényelmet biztosítja, hogy tervezés esetén a *működés folyamatait lehessen érvényesíteni*, amelyek teljesen elsikkadnak a régi tipológia alkalmazásával.

2. Olyan trendnek juttat érvényt, amelyet előbb-utóbb tudomásul kell venni. A régi és a mai könyvtár a saját állomány használatát akarja hangsúlyozni némi könyvtárközi kapcsolatokkal; a *jövő könyvtára egy sokrétű könyvtárközi kapcsolatokban élő állomásként működik, ebben értelmezi saját gyűjteményének hasznosítását is. Így válik lehetővé az a könyvtárpolitikai elv, hogy bármelyik könyvtár a teljes könyvtári rendszer szolgáltatásainak elérési helye. A rendszerhez tartozó könyvtárak állománya egy korpusz, ehhez azonban sok helyről lehet hozzáférni.*

3. Az így szemlélt könyvtári rendszer nem csupán könyvtárakból áll, hanem legfontosabb, *meghatározó elemeként* az ún. „*központi szolgáltatásokat*” tartalmazza, mint a nemzeti bibliográfiai kontroll, lelőhelynyilvántartások, köteles példány stb. Ezek biztosítják a rendszer rendszerszerű működését.

4. A rálátást a könyvtárakra nem az egyedi könyvtárak vagy ezekből összeálló hagyományos típusok szintjén teszi lehetővé, hanem magasabban, *az egész szintjén is.*

5. Főlösslegessé teszi az olyan vitákat, mint hogy az új könyvtári törvény milyen könyvtártípusokra terjedjen ki. Tudniillik *az egészet és nem a részeket kell a törvénnyel szabályozni, azaz a rendszerként való működést kell szabályozni.* Teljesen mindegy, hogy a felhasználó melyik ponton lép be a teljes rendszer használatához. Pontosan: *a törvénybe a felhasználói jogosultságokat kell árnyaltan kodifikálni* (akár könyvtárfajtánkénti differenciálással),

nem pedig a könyvtárügy belső vitáinak eldöntését várni tőle.

6. Világossá válik, mit is jelenthet az önkormányzatokra vonatkozó előírás, hogy köteleességük könyvtári *szolgáltatást biztosítani.* Mindenki tudja, hogy ez nem jelent könyvtárfenntartást. Sokkal többet: a könyvtári rendszer használatának biztosítását. Ehhez persze más szemléletű „könyvtáros” kell, más tartalmú képzés. Ez a kérdés igen összetett, megérne alapos elemzést is. Benne olyan kérdések tisztázását, hogy helyileg milyen eszközöknek kell meglennie, mi legyen egy esetleges bibliobusz feladata, tehát a „receptor” szint modelljeit kell kidolgozni.

7. A könyvtárak szemlélete a „donor” feladatkörétől a receptorig egyben – ahogy az „Előzetes ...” teszi – *az országos fejlesztés szakaszolását is jelenti.* (Más kérdés a helyi erőforrásokból táplálkozó fejlesztés.) Nyilvánvaló, hogy először a nagyobb adatbázisok előállítóit és honosítóit kell megerősíteni, hogy legyen mit azon a bizonyos hálózaton küldeni. Ám ezek sem élhetnek hosszú életet, ha nincs hová a szolgáltatást, adatot, információt szétküldeni. Lehet látni olyan tervezést, amely (analógiával élve) egy vasúthálózathoz hasonlít, de a vonatok csak az állomások egyik végétől a másikig futkároznak, állomások között soha vagy ritkán.

Javasolom tehát könyvtárainkat ebben a másik dimenzióban is megjeleníteni. Számos problémánk egyszerűbbé, értelmezhetőbbé válik.

-h-r